

22. Пономаренко Р. О. Українська держава ОУН під протекторатом третього Рейху — міф чи реальність? / Р. О. Пономаренко // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут": зб. наук. статей. — 2011. — С. 99–104. — (Серія "Актуальні проблеми історії України").
23. Патриляк І. К. "Перемога або смерть": український визвольний рух у 1939–1960-х рр. / Центр досліджень визвольного руху. — Львів: Часопис, 2012. — 512 с.
24. Патриляк І. К. Акт 30 червня 1941 р. В кн.: Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Іллюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. Національна академія наук України; Інститут історії України. — К.: Наукова думка, 2005. — 494 с.
25. Ленартович О. Ю. Акт відродження української державності 30 червня 1941 р. / О. Ю. Ленартович // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. — 2008. — № 11. — С. 98–104. — (Серія "Історичні науки").
26. Акт 30 червня 1941 р. Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок) / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.poshuk-lviv.org.ua/press/oun-upa.htm#zmist>.
27. Кульчицький С. В. Акт 30 червня 1941 року / С. В. Кульчицький // Проблема ОУН-УПА: Попередня історична довідка. — К., 2000. — С. 4–39.
28. Альберта Т. Акт відновлення української державності 30 червня 1941 року: спроба об'єктивної оцінки / Т. Альберта [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.google.com.ua/#hl=uk&output=search&client=psy-ab@q.5.
29. Стародубець Г. М. ОУН(Б) в українському національно-визвольному русі на Волині в період Другої світової війни (1941–1943 рр.). — Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. — 144 с.
30. Шевчук В. П. Історія української державності: Курс лекцій: навчальний посібник. — К.: Либідь, 1999. — 480 с.
31. Іллюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2009. — 399 с.
32. Головки М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи в Україні в період Другої світової війни 1939–1945 рр.: монографія / М. Л. Головки. — К.: Олан, 2004. — 704 с.
33. Кучер В., Стефанюк Г. Окупаційний режим в дистрикті "Галичина" / В. Кучер, Г. Стефанюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: historia.org.ua/LiderUA/978-966-00-1063-5/12pdf.
34. Малюга В. Інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН на початку нацистської окупації України. / В. Малюга [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://warhistory.ukrlife.org/3_4_05_6.html.
35. Дзісяк Я. І. Акт відновлення Української державності 30 червня 1941 року в інформаційному просторі / Я. І. Дзісяк. Держава у теорії і практиці українського націоналізму. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. — Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р. / наук. ред. О. М. Сич. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. — С. 144–153.
36. Політико-правова оцінка боротьби ОУН і УПА у 1940–1950-х рр.: методологічний аспект / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/250-istoriuaaprawa/14979.....19401950.....>
37. Андрусак Т. Українське Державне Правління / Т. Андрусак // Довідник з історії України. — Т. 3. — К., 1999. — 1136 с.

The article analyzes the complex issues related to the proclamation in Lviv on June 30, 1941 Act of the Ukrainian state. The content of the value of the event for the deployment of the national liberation struggle was revealed. Specified on issues that require further research quest.

Keywords: *Act of June 30, 1941, an independence movement Ukrainian OUN (b), Germany, the Ukrainian government.*

і диверсифікації пошукових зусиль сучасних вітчизняних істориків. Осмислення на концептуальному, історико-політологічному та історико-правовому рівні всіх її аспектів сприятиме підготовці фундаментальних синтетичних наукових досліджень [2, с. 98].

У контексті подальших наукових розробок науковцям варто приділити докладнішу увагу вивченню таких аспектів: по-перше, треба продовжити працю над правовою оцінкою Акта 30 червня 1941 року, оскільки окремі публікації останніх 5–10 років лишень започаткували цю роботу; по-друге, потребує подальшого вивчення питання формування та діяльності Крайового правління західних областей (із 3 липня 1941 р. Українського державного правління); по-третє, передісторія взаємин та підтримки львівських подій 30 червня ієрархами українських церков; по-четверте, реакції як еміграційних політичних сил, так і окремих течій українського руху Опору; по-п'яте, важливим є компаративістський аналіз Акта 30 червня 1941 року з аналогічними документами в інших країнах, що стояли на платформі національного визволення (зокрема “Фронтом литовських активістів”).

Література

- Лисенко О. Є. Український національно-визвольний рух 30–50-х рр. XX ст.: суспільний контекст і науковий вимір / О. Є. Лисенко // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. До 70-річчя створення української повстанської армії. — Івано-Франківськ; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. — 2013. — Ч. 24. — С. 13–18.
- Марущенко О. В. Акт відновлення незалежності України 30 червня 1941 року в сучасній історіографії / О. В. Марущенко // Галичина: науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис / редкол.: М. Кугутяк (гол. ред.), О. Жерноклеєв, С. Кобута та ін.; літератур. ред. В. Питель]. Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, Історичний факультет. — Івано-Франківськ. — 2001. — Ч. 1. — С. 91–100.
- Панченко О. “Декрет” Степана Бандери. Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 року та його місце в нашій історії / О. Панченко // Політика і час. — 2001. — № 7. — С. 86–95.
- Маркевич М. І. Юридична природа Акта відновлення Української держави від 30 червня 1941 року / М. І. Маркевич [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://univerua.lviv.ua/VNS1-2013/Markevich.pdf>.
- Яневський Д. Б. Проект “Україна”. 30 червня 1941 р., акція Ярослава Стецька / Д. Б. Яневський, художник-оформлювач О. Д. Кононченко. — Харків: Фоліо, 2013. — 283 с.
- Дашкевич Я. Відновлення української держави 1941 р.: проблеми дослідження. В кн.: Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 року. Зб. док. і матеріалів / за заг. ред. Я. Дашкевича та В. Кука]. — Львів; К.: Піраміда, 2001. — 828 с.
- Альберта Т. Акт відновлення української державності 30 червня 1941 року: спроба об'єктивної оцінки / Т. Альберта [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.google.com.ua/#hl=uk@output=search@scient=psy-ab@q:5; Андрусяк Т. Українське Державне Правління / Т. Андрусяк // Довідник з історії України. — Т. 3. — К., 1999. — 1136 с.; Гай-Нижник П. П. Відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 р. / П. Гай-Нижник // Держава у теорії і практиці українського націоналізму. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. — С. 52–67; його ж. Українська Держава: історична dokonаність і розвіяна паралельна дійсність (Акт 30 червня та революційне державотворення під проводом ОУН (р) у 1941–1942 рр. як вияв національного чину та символ суверенних прагнень українського народу) / П. П. Гай-Нижник // Гілея. — 2015. — Вип. 98. — С. 49–65; Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://historu.franko.lviv.ua/PDF%20Final/Grycak.pdf>; Кентій А. Збройний чин українських націоналістів 1920–1956: історико-архівні нариси / А. Кентій. — Київ, 2005. — Т. 1. Від УВО до ОУН 1920–1956. — 332 с.; Косик В. Німеччина і Акт 30 червня 1941 року / В. Косик // Національно-визвольна боротьба 20-50-х років XX ст. в Україні. — Київ — Львів, 1993. — С. 121–137 та ін.; Кульчицький С. В. Акт 30 червня 1941 року / С. В. Кульчицький // Проблема ОУН-УПА: Попередня історична довідка. — К., 2000; його ж. Львів, 30 червня 1941 року / С. В. Кульчицький // Київська старовина. — 2000. — Т. 2; Патриляк І. К. Акт 30 червня 1941 р. В кн.: Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Іллюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. Національна академія наук України; Інститут історії України. — Київ: Наукова думка, 2005. — 494 с.; його ж. “Перемога або смерть”: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. / Центр досліджень визвольного руху. — Львів: Часопис, 2012. — 512 с.; Стародубець Г. М. ОУН(Б) в українському національно-визвольному русі на Волині в період Другої світової війни (1941–1943 рр.). — Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. — 144 с. та ін.
- Захарченко П. П. Історія держави і права України: підручник. — К.: Атіка, 2005. — 368 с.; Маркевич М. І. Юридична природа Акта Відновлення Української держави від 30 червня 1941 року. / М. І. Маркевич. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://univerua.lviv.ua/VNS1-2013/Markevich.pdf>; Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. — 6-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2007. — 471 с.; Тишук Б. Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник / Б. Й. Тишук, І. Й. Бойко. — К.: Ін Юре, 2015. — 808 с.; його ж. Становлення української державності на західноукраїнських землях напередодні і в роки Другої світової війни (1937–1945 рр.). — Львів: Тріада плюс; Львів нац. ун-т ім. Івана Франка, 2006. — 92 с.; Ухач В. З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). — Тернопіль: Вектор, 2011. — 378 с. та ін.
- Іванченко І. Українське державне правління (УДП) / І. Іванченко. В кн.: Мала енциклопедія етнодержавознавства / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. Корецького; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. — К.: Довіра; Генеза, 1996. — С. 408–410.
- Дмитрук В. Г. Воли боролись за волю України: монографія / В. Г. Дмитрук. — Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2007. — 1072 с.
- Андрусів І. О., Кам'яньський П. Є. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кін. 30-х — 50-х роках XX ст. Історико-політологічний аналіз / І. О. Андрусів, П. Є. Кам'яньський. — Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. — 364 с.
- Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. — К., 1993. — 568 с.
- Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації / Я. Грицак [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://historu.franko.lviv.ua/PDF%20Final/Grycak.pdf>.
- Киричук Ю. А. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років XX ст. / Ю. А. Киричук. — Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2000. — 304 с.
- Мизак Н. Боротьба ОУН за суверенну і незалежну Українську Державу на початковому етапі німецько-радянської війни 1941 року (на матеріалах Тернопільської області) / Н. Мизак // Питання історії України: зб. наукових статей. — Чернівці: Зелена Буковина. — 2006. — Т. 9. — С. 61–66.
- Ткачук А. В. Перед судом історії: співробітництво германських фашистів і українських націоналістів в роки Другої світової війни і боротьба проти них радянських органів державної безпеки / А. В. Ткачук. — 2-е изд., перераб. і доп. — К.: [б. в.], 2000. — 268 с.
- Захарченко П. П. Історія держави і права України: підручник. — К.: Атіка, 2005. — 368 с.
- Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. — 6-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2007. — 471 с.
- Бойко О. Д. Історія України: посібник для вищ. навч. закл. / О. Д. Бойко. — К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. — 568 с.
- Терлюк І. Я. Спроби ОУН відновлення Української державності / І. Я. Терлюк. Історія держави і права України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1018040645578/pravo/organizatsiya_ukrayinskih_natsionalistiv_oun_politichna_organizatsiya_strukturi_ukrayinskogo_povstanskogo.
- Алексієв М. Причини ліквідації та політичні спроби відновити українську державність в період Другої світової війни / М. Алексієв, І. Федорів // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. — 2004. — Вип. 2. — С. 92–99. — (Серія “Історія”).

Оцінюючи ставлення різних політичних угруповань до Акта відновлення Української держави, І. Іллюшин наголошує, що воно було "неоднаковим, до того ж діаметрально протилежним – від безумовного їх схвалення до звинувачень бандерівців як організаторів, у відсутності у них політичної тверезості та відчуття реальності" [31, с. 109]. При цьому дослідник цілком правильно наголошує, що ні "мельниківці", ні "гетьманці" не були противниками дій щодо відновлення незалежності України, а проти способу, в який бандерівці намагалися його проголосити [30, с. 109]. Вказує на різку критику Акта мельниківцями, скоропадівцями, бульбівцями і Г. Стародубець, наголошуючи, що для цього були вибрані неправильно і час, і місце [29, с. 36]. На думку М. Головка, Акт відновлення Української держави ОУН(Б), з одного боку, прагнула легітимізувати своє становище як громадсько-політичного репрезентанта українського народу в новій міжнародній ситуації, із другого – "відіграти виняткову роль у державотворчих змаганнях українства" [32, с. 406]. В. Кучер і Г. Стефанюк, позитивно оцінюючи львівські події 30 червня 1941 року, наголошують, що Акт "підтримали майже всі впливові українські суспільно-політичні об'єднання та партії, українське духовенство" [33]. При цьому автори не аналізують позиції ні мельниківського, ні бульбівського та інших політичних проводів.

Українські науковці (Т. Альберта, В. Кучер, В. Малюга, Г. Стефанюк, А. Скорик, Д. Яневський) не обійшли увагою і питання позиції українських церков щодо Акта відновлення Української держави. Спільною для українських істориків є позиція про підтримку Акта відновлення Української держави владиками українських церков [7], зокрема главою Греко-католицької церкви Андреем Шептицьким, який 1 липня 1941 року видав пастирського листа [33], 6 липня благословив "Українську самостійну державу" єпископ Станіславський Григорій (Хомишин) [5, с. 257], 10 липня своє благословення уділив і луцький єпископ Православної церкви первосвященний владика Полікарп (після Другої світової війни митрополит Української автокефальної церкви в діаспорі) [34]. Українські владики не тільки визнали рішення Національних Зборів, а й закликали український народ об'єднатися навколо Державного Правління і працювати для розбудови української державності [33]. Акцент на особливій ролі митрополита А. Шептицького у Львівських подіях робить Д. Яневський. Називаючи митрополита А. Шептицького "центральною фігурою Галичини", "абсолютним моральним та інтелектуальним авторитетом" [5, с. 41], історик акцентує увагу на тому, що митрополит не отримав повної інформації про реальний стан справ як у середовищі українських політичних сил, так і нюансів проголошення бандерівською ОУН Акта 30 червня 1941 року [5, с. 170]. На інформаційну ізоляцію, що була зумовлена політичними чинниками та станом здоров'я, що і вплинуло на оцінку митрополитом А. Шептицьким Акта 30 червня 1941 року, вказує і Я. Дзісяк [35, с. 140]. Загалом підтримка українськими владиками Акта проголошення відновлення Української держави 30 червня 1941 року на десятиліття стане для адептів комунізму ще одним приводом, з уже звичними ідеологічними кліше на зразок "посібників німецько-фашистських окупантів", для репресій та заборони діяльності обох українських церков.

З позиції сприйняття та підтримки Акта відновлення Української держави у Львові 30 червня 1941 року українським населенням, у сучасній вітчизняній історіографії простежується кілька узгоджених підходів (І. Іллюшин, А. Кентій, Г. Стародубець): по-перше, загалом історики говорять про позитивну реакцію громадськості Західної України; по-друге, населення Великої України поставилося до Акта стримано, насторожено, а то й з підозрою сприймаючи діяльність членів оунівських похідних груп; по-третє, незачем відсотком тих, хто зі зброєю в руках готовий був боротися за постання самостійної України [31, с. 110; 29, с. 40; 2, с. 96]. Акт відновлення Української держави був ґрунтовно підкріплений "агітаційно-пропагандистськими заходами серед населення (т. зв. «плебісцитова акція»)» [32, с. 407], його вітала "більшість української громадськості" [33].

Таким чином, проведений історіографічний аналіз "Акту відновлення Української держави" від 30 червня 1941 року свідчить про значний науковий інтерес сучасних істориків до цієї події, а також не менш гострі контроверсійні оцінки щодо його змісту, характеру, значення в контексті боротьби за національне визволення українського народу і його право на суверенну державу.

Українські історики цілком слушно вказують на цілу низку методологічних помилок в оцінці львівських подій 30 червня 1941 року, відсутності комплексного, компаративістського підходу. Закцентовано на потребі вдосконалення методології дослідження національно-визвольних рухів, зокрема використанні міждисциплінарного (насамперед історичних, юридичних, політичних наук), методологічного інструментарію, оскільки це дасть змогу розв'язати спектр кваліфікаційних проблем, суть яких зводиться до визначення боротьби українських самостійницьких сил або як бандитсько-колабораціоністського явища, або як прикладу національно-визвольної боротьби [36]. В українській історіографії акцентується увага на тому, що проголошення Акта відновлення Української держави не було звичайною декларацією на голому місці, випадковістю [2, с. 97], стихійним та безвідповідальним кроком [3, с. 95], а логічним продовженням національно-визвольної боротьби, значення якого полягало у політико-правовому закріпленні прагнення українського народу до державної самостійності [37, с. 957].

Отже, дослідження обраної теми є актуальним не лише з погляду наукової значущості, а й громадсько-політичного звучання, а тому потребує подальших досліджень, активізації

відновлення Української держави, стверджує “єдино правильна відповідь на це питання є такою: це сталося в Кракові 22 червня 1941 року” [5, с. 218], саме цього дня, на думку дослідника, (при цьому Д. Яневський опирається на свідчення В. Горбового) відбулося засідання Українського національного конгресу.

В історіографії (Т. Альберта, Т. Андрусак, П. Гай-Нижник, Г. Стародубець, Д. Яневський) робиться спроба докладно реконструювати події, пов’язані з підготовкою і проведенням Національних зборів, створення Крайового (Постановою Я. Стецька від 3 липня 1941 р. перейменоване в Державне правління) правління західних областей України та його першим практичним крокам, реакції інших українських політичних сил на факт проголошення Акта 30 червня 1941 року, позиції українських церков.

Критично, у контексті легітимності зібрання, оцінює Національні збори Д. Яневський, стверджуючи, що збори української громадськості Львова, заявлені Я. Стецьком як “Національні”, у ліпшому разі могли представляти лише одну третину мешканців Львова, але аж ніяк не репрезентували думку “української громади Галичини” [5, с. 218]. Ставить під сумнів легітимність Національних зборів як законодавчого зібрання Г. Стародубець, наголошуючи, що в умовах просування німецьких окупаційних військ, говорити про демократичне представництво українського народу не доводиться [29, с. 37]. “Національні збори ніхто не обирав, Акт було лише прочитано, ніхто не обговорював і не голосував” [9, с. 409].

Критично оцінює Д. Яневський і новостворений уряд, стверджуючи “...30 червня Стецько проголосив не українське державне, а крайове правління” [54, с. 250]. Суголосно з Д. Яневським є і позиція доктора права О. Панченка, який, вказуючи на місце, склад і спосіб творення уряду, наголошує, що “його не безпідставно слід вважати крайовим тимчасовим правлінням” [3, с. 91], оскільки в перспективі крайове правління мало підпорядкуватися загальнонаціональному уряду, створеному в Києві. Не менш категоричними є оцінки історика І. Іванченка, який трактує Українське державне правління “увяним, ефемерним”, “мертвонародженим урядом”, якому судилося проіснувати лише кілька днів [9, с. 408].

Водночас сучасні українські історики (Т. Андрусак, Т. Альберта, І. Гаврилів, Ю. Киричук, І. Терлюк, М. Тараненко, В. Шевчук) вказують на зусилля ОУН(Б) створити коаліційний уряд, залучивши до нього представників різних політичних середовищ, що стояли на платформі незалежності України. До крайового правління західних областей України, крім представників ОУН (Я. Стецько, Р. Шухевич, Я. Старух, О. Гасин, М. Лебідь та ін.), увійшли представники УСРП (В. Петрів, М. Росоляк, В. Лисий, К. Паньківський), УНДО (О. Марітчак, Є. Храпливий) та безпартійні. Заступником голови крайового уряду став М. Панчишин, колишній депутат Верховної Ради СРСР [28]. УДГ варто розглядати як перехідний, тимчасовий орган, наголошують В. Шевчук та М. Тараненко, де плюралізм влади забезпечувався коаліційним підходом до його формування [30, с. 399]. На думку Т. Альберта, позиція ОУН(Б) до порозуміння та співпраці з іншими українськими політичними силами, в 1944 році матеріалізується в надпартійній УГВР [28]. На коаліційному характері уряду з домінуючою роллю бандерівців наголошує і Ю. Киричук [14, с. 13]. Історик зазначає, що у справі проголошення Акта 30 червня 1941 року і розбудови влади не спрацювала низка політичних механізмів: по-перше, бандерівська ОУН досягнула лише декларації державності, проте не змогла втілити її у конкретні форми; по-друге, відновлена Українська держава не мала атрибутів (ознак державності. – Авт.): армії, дипломатичного визнання, грошової одиниці, митної системи тощо [14, с. 13–14], що в подальшому дало привід політичним опонентам і конкурентам ОУН(Б) для ворожої агітації, звинувачень у провокаційстві [2, с. 95].

Варто наголосити, що в історіографії (Я. Грицак, А. Кентій, Ю. Киричук, О. Панченко) зроблено об’єктивний висновок, що львівські події 30 червня 1941 року засвідчили розбіжності підходів до конкретних дій у боротьбі за самостійну Україну з-поміж політичних сил українства, критику з боку опонентів бандерівців – мельниківців, гетьманців, унерівців, бульбівців [2, с. 95], які, за визначенням Я. Грицака, вважали, що ОУН(Б) прагнула “поставити перед фактом у першу чергу власне українське суспільство, і вигравши час, запевнити собі монопольні керівні позиції” [13]. Львівський учений констатує низьку політичну культуру і політичну незрілість авторів Акта, вказуючи на слабкі його сторони: невизнання форми правління відновленої Української держави; фактичне ігнорування досвіду, так і важливих політико-правових документів (зокрема ІV Універсалу УНР), визвольної боротьби 1917–1921 років [13]. На думку О. Панченка, відсутність вказівки про “рушії процесу державотворення”, зв’язку з добою визвольної боротьби 20-х років ХХ століття лише послаблювало Акт 30 червня 1941 року, політико-державна якість якого тільки прогнала [3, с. 91]. На діаметрально протилежних позиціях історики В. Шевчук та М. Тараненко, які оцінюють державотворчі зусилля ОУН(Б), наголошують, що бандерівці спиралися на “досвід визвольних змагань 1917–1920 років, зокрема на Акт Злуки УНР і ЗУНР” [30, с. 398]. Такі діаметральні підходи істориків до оцінки Акта 30 червня 1941 року лише підтверджують контрверсійність наукової теми, суперечливість в оцінках Акта, що є відображенням відсутності консенсусу в сучасному українському суспільстві щодо оцінки діяльності ОУН і УПА.

"Волею українського народу"...

Невизнання німецькою владою чинності Акта 30 червня 1941 року, рішення ставки фюрера (від 16 липня 1941 р.) про територіальне розчленування України перекреслили плани самостійницьких сил на відродження незалежності Української держави і завело німецько-українські відносини, що були у перші роки Другої світової війни, у глухий кут [25, с. 100]. Науковці (А. Кентій, О. Ленартович) наголошують на ультимативності німецьких вимог, які зводилися переважно до таких питань: ОУН не повинна вести у цей час партійної агітації, а має обмежитися загальноукраїнською пропагандою; ОУН не буде пропагувати імена живих осіб; ОУН дезавує "український уряд", створений у Львові [25, с. 100]. Особливу позицію займає Я. Грицак, критикуючи часто цитоване в українській історіографії твердження, що Акт 30 червня 1941 року змусив німців уявити своє ставлення до українського питання. Історик зазначає, що засадничі підстави німецької політики і далі залишалися державною таємницею [13].

В основних тезах звіту робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, підготовленому вітчизняними істориками на чолі з С. Кульчицьким, при оцінці Акта 30 червня 1941 року зроблено низку важливих висновків: по-перше, українські націоналісти ставили мету відродити на окупованій території України національну державу явочним порядком, поставивши Берлін перед доконаним фактом (така тактика свого часу допомогла Ю. Пілсудському відновити Польську державу; проте з нацистами тактика доконаних фактів не спрацювала); по-друге, оунівців, незважаючи на наявні спроби співпраці (наприклад, дружини українських націоналістів (ДУН)), нема підстав звинувачувати у колабораціонізмі, оскільки поняття "колабораціонізм" завжди пов'язане зі співробітництвом двох сторін – панівної і підлеглої, а після 22 червня 1941 року Німеччина не визнавала наявності "підлеглої сторони", оскільки вся територія складала життєвий простір майбутньої Великонімеччини [26].

Оцінюючи взаємини націоналістичних сил із Німеччиною, дослідники нашоухуються на дискусії про колабораціонізм ОУН(М) і ОУН(Б). Дискусії додають гостроти і проблемні аспекти Акта 30 червня 1941 року, зокрема третій пункт однієї з редакцій тексту Акта, де йшлося про співпрацю з Великонімеччиною. Я. Дашкевич з цього приводу зазначає, що жодної колабораціоністської держави чи маріонеткового уряду з німецького благословення не було утворено, називає такі твердження антиукраїнськими спекуляціями про буцімто "мнине українське політичне колаборанство" [6, с. 31]. На думку С. Кульчицького, не доцільно звинувачувати оунівців у державній зраді, хоча б на тій підставі, що вони були громадянами іншої – Польської держави, з якою боролися аж до її падіння у вересні 1939 року, а також не визнавали встановлену в Західній Україні радянську державність [27, с. 39]. Позитивне ставлення німців до проголошення Української держави на окупованій території, зазначає С. Кульчицький, об'єктивно (тобто незалежно від намірів і бажань оунівців) перетворило б українських націоналістів на колабораціоністів. Відповідно небажання ОУН(Б) відкликати Акт 30 червня 1941 року перетворювало їх на силу, ворожу Німеччині [3, с. 87–88]. У контексті дискусій з цього питання І. Патриляк наголошує, що відверта антиукраїнська політика, що проявила себе в арештах лідерів бандерівської організації, ліквідація Українського Крайового (з 3 липня – Державного) правління та нижчих ланок української адміністрації чітко продемонструвало "про жоден колабораціонізм чи навіть узгодженість позицій з нацистами не йшлося" [23, с. 76]. Іншої думки дотримується історик І. Іванченко, який у фундаментальному виданні Мала енциклопедія етнодержавознавства (1996 р.) зазначає: "Ніякого сумніву немає в тому, що на початковому етапі Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років ОУН зайняла фактично позиції колабораціонізму щодо німецько-фашистських окупантів" [9, с. 410]. Проте історик документально не обґрунтовує своєї позиції, опускає компаративістський підхід до аналізу складної наукової теми. Слушною є думка Т. Альберти, що "Акт 30 червня як словесний вираз відновлення, а не проголошення Української державності мав продемонструвати його зв'язок (тяглість) із усією попередньою національно-визвольною боротьбою, але вже сама спроба апеляції до протекторату, хоч би й фантомного, Райху (обґрунтованого навіть як прийом використання німців у своїх цілях) кидала тінь на Акт і давала змогу сумлінним історикам тлумачити його не дуже, м'яко кажучи, обізнаним читачам мало не як колабораційний маніфест" [28, с. 86].

В орбіті наукових інтересів вітчизняних істориків не залишилися питання, пов'язані з умовами проголошення Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 року, зусиллями ОУН(Б) щодо його практичної реалізації. Українські історики (І. Патриляк, І. Гаврилів, П. Гай-Нижник, Д. Яневський) стверджують про підготовку (щоправда, поспішну) ОУН(Б) до проголошення відновлення Української держави, що знаходило своє відображення як у політичних рішеннях керівництва українських націоналістів, так і в спробі об'єднати навколо цієї ідеї якнайбільше політичних еміграційних сил, що в перспективі проголошення відновлення незалежної України дозволило б легітимізувати цей процес. З цієї метою, зазначає І. Патриляк, керівництво ОУН(Б) домоглося створення у Кракові Українського національного комітету (далі – УНК), який об'єднав представників більшості еміграційних організацій і своєю декларацією від 14 червня 1941 року фактично "благословив" на проголошення історичного Акта [23, с. 74]. У цьому контексті вирізняється оригінальністю і новизною дослідження Д. Яневського, який на запитання коли, де і ким було проголошено

Історія України

солодких легенд” в оцінці та значенні Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 року [9, с. 408].

Діапазон і спектр оцінок подій 30 червня 1941 року в історіографії є досить широким: сміливий поступ ОУН (В. Дмитрук) [10, с. 72]; свідчення тягlosti державницької ідеї (Я. Дашкевич) [6, с. 31]; подія великої історичної ваги, логічне продовження державотворчих процесів в Україні (І. Андрухів, П. Кам'янський) [11, с. 56]; вкрай ризикована гра, зухвалий крок, що межував із нерозсудливістю (О. Субтельний) [12, с. 568]; подія, що містила в собі елементи і відбиток молодечого авантюризму (Я. Грицак, Ю. Киричук) [13; 14]; сміливий політичний крок націоналістів (Н. Мизак) [15, с. 62]; “присяга націоналістичних верховодів на вірність фашизму” (А. Ткачук) [16, с. 111]; надзвичайно відповідальний, відчайдушний крок (П. Захарченко, П. Музиченко) [17, с. 327; 18, с. 356]; ризикований крок (О. Бойко) [19, с. 408]; символ боротьби за незалежність (І. Терлюк) [20].

Отже, цілком мав рацію Я. Дашкевич, узагальнюючи основні підходи до оцінки Акта: по-перше, апологетичний (безумовне схвалення Акта); по-друге, ворожий із кількома генетичними відтинками: “це був вплив українського буржуазного націоналізму, поєданого з німецьким колаборантством”; “це був прояв вузьконаціоналістичного (бандерівського) сектантства, що не здобув ні підтримки народу, ні партій та організацій”; “передчасний прояв індепендентизму, не погоджений з німецькою стороною, що коштував великих жертв” [6, с. 25].

Системному розумінню і об'єктивній оцінці львівських подій 30 червня 1941 року не в останню чергу мав би послуговувати неупереджений розгляд цілей і планів політичних провідів сил українського самостійницького руху в контексті нацистських планів щодо окупованих східних територій загалом і України зокрема. Сучасні вітчизняні історики загалом погоджуються з думкою про наявність двох концепцій відновлення української державності. Суть першої полягала в тому, що майбутня Українська держава постане внаслідок заперкої революційної боротьби і державотворчих зусиль самих українців. Суть другої – Українська держава може постати внаслідок позитивного ставлення Німеччини до відновлення Української держави після переможної війни над СРСР [21, с. 92].

Маючи головного, спільного ворога для українського визвольного руху – комуністичний СРСР, – обидві ОУН покладали надії на довготривалу, виснажливу для обох сторін німецько-радянську війну, пов'язуючи з нею нові перспективи для реалізації своєї ключової мети – відродження української державності [22, с. 99]. Слушно видається думка Я. Дашкевича про наявність для українського визвольного руху в 1941 році двох шляхів: 1) або відмовитися від боротьби за Україну; 2) або орієнтуватися на потугу того часу Німеччину як заперко ворога комунізму [6, с. 31]. У цьому контексті непереконливими видаються міркування тих істориків, які розцінюють такі кроки, як прояви колабораціонізму. Прагнучи побороти радянську імперію з її потужною військовою, репресивно-каральною системою, цілком очевидно, що керівництво самостійницького руху усвідомлювало, що таке завдання було не під силу українському національному рухові, а тому, розробляючи концепції національного визволення, розвивала в них ідею союзів і союзників, інтереси яких об'єктивно були б близькими до українських [2, с. 69].

Прагнучи подати об'єктивну картину подій 30 червня 1941 року, історики вдаються до аналізу меморандумів, що були спрямовані керівництву Третього Рейху керівниками ОУН(М) і ОУН(Б), у яких була поставлена проблема майбутньої Української держави. Суть мельниківського меморандуму полягала у прагненні незалежності України, однак вони “...не бачили жодної реальної можливості зробити це самотужки...” [23, с. 69]. Бандерівський меморандум вирізнявся доволі відвертими погрозами, ультимативними рекомендаціями і повчаннями на адресу керівництва Третього Рейху. На думку авторитетного дослідника визвольного руху І. Патриляка, майбутнє українсько-німецьких взаємин цілковито залежало від того, наскільки точно гітлерівці будуть дотримуватися наданих їм рекомендацій і як загалом поставляться до ідеї створення не лише формально, а й фактично Української держави [23, с. 73]. Далі вчений резюмує: “виявити це ставлення нових окупантів до ідеї самостійної України міг тільки Акт проголошення цієї самостійності” [24, с. 83]. Недостатньо обґрунтованим видається висновок історика Р. Пономаренка, що причина появи обох меморандумів пояснюється прагненням їхніх авторів бути при владі в Україні після переможної війни Німеччини проти СРСР [22, с. 101].

У сучасній вітчизняній історіографії (Т. Гунчак, А. Кентій, Ю. Киричук, В. Косик, С. Кульчицький, О. Ленартович, В. Трохимович, П. Гай-Нижник, М. Швагуляк та ін.) зроблено висновок, що львівські події 30 червня 1941 року і політика “доконаних фактів”, поставивши німецьку окупаційну владу перед фактом проголошення незалежної Української держави, ставили за мету пізнати справжні наміри Берліна, провокували його на відповідь бандерівцям, змушували керівництво Третього Рейху відкрити карти, зайняти чітку позицію, де не було місця самостійній Україні, сподіванням самостійницьких сил на рівноправні, союзницькі, партнерські відносини з Німеччиною [7]. Таким чином, резюмує Я. Дашкевич, з одного боку, метод доконаних фактів “був єдино можливим” [6, с. 38], із другого – запізніла, але категорична реакція німців [25, с. 100] розвіювала ілюзії, романтичну мрію керівництва ОУН, що війна Німеччини і СРСР стане поштовхом до української революції [6, с. 43].

Василь Ухач

“ВОЛЕЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ...” СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС ЛЬВІВСЬКИХ ПОДІЙ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

Проаналізовано комплекс питань, пов'язаних із проголошенням у Львові 30 червня 1941 року Акта відновлення Української держави. Розкрито зміст, значення події для розгортання національно-визвольної боротьби. Вказано на проблемні питання, що потребують подальших дослідницьких пошуків.

Ключові слова: Акт 30 червня 1941 року, український самостійницький рух, ОУН(Б), Німеччина, Українське державне правління.

Формування концептуального бачення українського самостійницького руху є актуальною проблемою для нашого соціокультурного простору загалом й українських науковців зокрема. Розкриття проблем національної самоідентифікації, формування колективної та історичної свідомості громадян України, роль і значення феномена українського національно-визвольного руху є вагомими чинниками на шляху поступу суспільства до національної консолідації [1, с. 13]. В умовах сучасних викликів Україні вкрай необхідна науково обґрунтована державна політика комомерації [1, с. 14–15].

Варто наголосити, що в сучасній українській історіографії (зокрема і діаспорній) спостерігається поліфонія поглядів, оцінок на спробу ОУН(Б) з початком німецько-радянської війни відновити українську державність. Причини вже звичні: партійно-політичні вподобання і поділи, штучно перенесені із середовища еміграційних істориків [2, с. 91]. Прикро, але у прагненні дати неупереджену оцінку подіям у Львові 30 червня 1941 року дивільні історики не відчувають побратимського плеча колег із правничого цеху (українські правники і досі не виконали своєї частки роботи в контексті завдань Урядової комісії з вивчення й наукової оцінки діяльності ОУН і УПА. – Авт.). За винятком наукових розвідок О. Панченка [3], М. Маркевича [4], ґрунтовної оцінки юридичної природи Акта відновлення Української держави немає. Тому можна погодитися з думкою д. іст. н., знаного журналіста Д. Яневського, що “за 72 роки національна історична наука не спромоглася встановити факти, які реально відбулися 30 червня 1941 року у Львові” [5, с. 15].

З жалем доводиться констатувати й інше – сучасна українська історіографія за всі роки незалежності спромоглася фактично на єдину спробу історіографічного аналізу Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 року, здійснену О. Марущенко, авторитетним українським історіографом періоду Другої світової війни [2, с. 91–100]. Водночас у його науковій публікації, датованій 2001 роком, з цілком зрозумілих причин, не враховано напрацювання останніх 10–15 років.

На нашу думку, використання міждисциплінарного методологічного інструментарію історії, юриспруденції, політології тощо, компаративістського підходу дасть змогу максимально наблизитися до об'єктивної оцінки окресленої наукової проблеми, оскільки в оцінці істориками подій 30 червня 1941 року наявні методологічні помилки, відсутній комплексний підхід [6, с. 31].

Акту відновлення Української державності присвятили свої наукові праці ціла низка цивільних істориків: Т. Альберта, Т. Андрусак, М. Алексієвцев, І. Федорів, П. Гай-Нижник, І. Гаврилів, Я. Грицак, Я. Дашкевич, А. Кентій, В. Косик, С. Кульчицький, О. Ленартович, І. Патриляк, Р. Пономаренко, В. Сергійчук, А. Скорич, Г. Стефанюк, Г. Стародубець, В. Трохимович, Д. Шеремета, Д. Яневський [7], а також істориків держави і права, зокрема П. Захарченка, М. Маркевича, П. Музиченка, О. Панченка, І. Терлюка, Б. Тищика, В. Ухача [8] та ін.

Метою статті є сучасний історіографічний дискурс змісту, характеру, значення Акта проголошення відновлення Української держави 30 червня 1941 року. Окремі аспекти заявленої наукової теми (зокрема, висвітлення т. зв. “тіней”, “слабкостей” проблемних аспектів, легітимності Акту 30 червня 1941 р., його історико-правової оцінки) вже знаходили висвітлення у публікаціях автора, а тому в статті зроблено спробу проаналізувати підходи сучасної української історіографії щодо передумов проголошення ОУН(Б) Акта 30 червня 1941 року, цілей і планів, реакції політичних проводів сил українського самостійницького руху; реакції нацистської Німеччини (у контексті планів німецької окупаційної політики на Сході); сприйняття львівських подій 30 червня 1941 року населенням та українськими церквами; наслідкам, значенню Акта для подальшого розгортання національно-визвольної боротьби.

У науковому доробку вітчизняних науковців, з одного боку, не бракує “пристрасних філіпів – гніву і докорів”, із другого – “не менше тенденційних дезінформацій, дифірамбів,